

Metlaté keře s oblými, téměř bezlistými větvemi. Listy střídavé, bez palistů, jednoduché, záhy opadavé. Květy v koncových hroznech, žluté. Kalich s hor. pyskem až k bázi rozštěpeným, dolním se 3 drobnými zuby; pavéza nazpět ohnutá; křídla vejčitá, na vrcholu zašpičatělá, kratší než člunek; člunek vzhůru zakřivený, špičatý; tyčinky jednobratré; čnělka zakřivená, s bliznou sbíhající po čnělce, introrzní. Lusk otvírající se 2 chlopněmi, úzce podlouhlý, vícesemenný. Semena se zakrnělou strofiolou. — 1 druh rozšířený ve Středozeří od Portugalska a Španělska, pobřežím j. Evropy až do Turecka a Izraele; pobřežní zóna s. Afriky. — Entomogam.

1. *Spartium junceum* L. — vítečník sítinovitý

Spartium junceum LINNAEUS Sp. Pl. 708, 1753. — Syn.: *Spartianthus junceus* (L.) LINK Enum. Horti Berol. Alt. 2: 223, 1822. — *Cytisus junceus* (L.) VUK. Rad Jugosl. Akad. Znam. Um. 31: 103, 1875.

Exsikáty: Extra fines: BALDACCI Iter Alban., no 109. — BILLOT Fl. Gall. Germ. Exs., no 2647. — Fl. Aegea, no 37. — Fl. Exs. Austro-Hung., no 2022. — Fl. Palaest. Exs., no 59. — GANDOGER Fl. Alger. Exs., no 491. — MAGNIER Fl. Select. Exs., no 806.

Keř až 5 m vys. Větve silné, lysé, tmavě zelené. Listy kopinaté, (10–)15–20(–26) mm dl., 3–8 mm šir. Květy krátce stopkaté, 20–25 mm dl., vonné. Kalich \pm 5 mm dl., lysý, žlutý; korunní lístky žluté, lysé, pouze člunek na kýlu hustě kratičce chlupatý. Lusk rovný, přitiskle chlupatý, 4–9 cm dl., asi 7 mm šir., s 9–18

semeny a tenkými přepážkami mezi nimi. Semena hnědá, lesklá. V–VI. Ff. Tox.

$2n = 48$ (extra fines)

Poznámka: Celkovým vzhledem a metlatými zelenými větvemi připomíná statné jedince janovce (*Sarothamnus scoparius*).

U nás vzácněji pěstován v zahradách a parcích jako okrasná dřevina. Roste dobře, avšak vyžaduje chráněné polohy, neboť je citlivý na mráz. Velmi dekorativní jsou velké žluté květy a zajímavé silné větve sítinovitého vzhledu. Velký keř např. v Praze v botanické zahradě Karlovy univerzity. Původní ve Středozeří.

Nepříliš hodnotné jsou kultivary, jako např. cv. Plenum s plnými květy a cv. Ochroleucum s květy bledými, až téměř bílými.

10. *Ulex* L. — hlodáš*)

Ulex LINNAEUS Sp. Pl. 241, 1753.

Lit.: ROTHMALER W. (1941): Revision der Genisteen. I. Monographien der Gattungen um *Ulex*. Bot. Jb. 72: 69–116. — KOBYLKA B. (1977): Nebojte se hlodášů! Živa 25: 211–212.

Hustě větvené keře s četnými trny, vzniklými přeměnou větvíček a listů. Větvičky zelené, asimilující. Listy bez palistů, jednoduché, pouze na klíčících rostlinkách 3četné, ztrnovatělé nebo v podobě šupin. Květy jednotlivé nebo po 2, žluté. Kalich vytrvalý, korunovitě zbarvený, hluboce rozeklaný ve 2 pysky; koruna \pm zděli kalicha; tyčinky jednobratré; blizna terminální. Lusk krátký. Semena se strofiolou. — Asi 9 druhů rozšířených v z. Středozeří a v atlantské části z. Evropy, na sever po Nizozemí a Velkou Británii. — Entomogam.

1. *Ulex europaeus* L. — hlodáš evropský

Ulex europaeus LINNAEUS Sp. Pl. 241, 1753. — Syn.: *U. grandiflorus* POURRET Mém. Acad. Sci. Toulouse 3: 333, 1788. — *U. compositus* MOENCH Meth. Pl. 289, 1794. — *U. floridus* SALISB. Prodr. Stirp. 329, 1796.

Exsikáty: Extra fines: SCHULTZ Herb. Norm., no 2148. — HIERONYMUS et PAX Herb. Cecid., no 96. — WILLKOMM Iter Hisp. Sec., no 33. — REICHENBACH Fl. Germ. Exs., no 653.

Keř 1–2(–3) m vys., s mohutným kořenovým systémem a častými kořenovými výmladky. Větve zřetelně podélně žebernaté, hustě odstále chlupaté, tmavě zelené; kolce na průřezu okrouhlé, hluboce brázdité, 1–7 cm dl., chlupaté, s voskově nažloutlou ostrou špičkou; na kolcích ještě kolce 2., případně 3. řádu. Listy jednoduché, ztrnovatělé, čárkovitě trojúhelníkovité, na příčném

řezu v podobě rozevřeného písmene V. Květní stopky se 2 listenci, hustě chlupaté; listence vejčité, na vrcholu zašpičatělé, hustě chlupaté. Květy asi 2 cm dl., vonné; kalich žlutozelený, hustě porostlý tmavě hnědými až černými chlupy; koruna žlutá; pavéza okrouhlá, na vrcholu vykrojená, lysá; křídla kratší nežli člunek, lysá; člunek tupý, na kýlu hustě bělochlupatý. Lusk 1,5–2,0 cm dl., v kalichu téměř uzavřený, hustě rezavě hnědě chlupatý, zpravidla se 2(–4) semeny. Semena hnědá, lesklá. IV–V. Ff. Tox.

$2n = 96$ (extra fines)

U nás pěstovaný jako okrasná dřevina v parcích a zahradách, v současné době vzácněji; pravidelně v botanických zahradách a arboretech.

*) Zpracovala A. Skalická

V našich podmínkách vyžaduje chráněné polohy, při velmi nízkých teplotách namrzá, avšak snadno v následující sezóně znovu obráží. Občas zplánuje, zvláště na písčítých půdách. Zplanění je doloženo v herbářích z několika lokalit (např. Žichovec, Panenské Břežany, Vsetín). U dalších dokladů není jasné, zda se jednalo o rostliny pěstované či zplanělé. V Praze je pěkný exemplář v botanické zahradě Karlovy univerzity, několik malých na Petříně („Květnice“).

Původně rozšířen v z. Evropě od Portugalska po Nizozemí a ve Velké Británii, kde roste většinou na písčítých, kyselých půdách vřesovišť nebo

jako podrost ve světlých lesích. — Mapy: ROTHMALER 1941: map. 1; MEUSEL et al. 1965: 229.

V přímořských státech se používá k zpevnování písčivých dun nebo je místy vyséván a stává se zimní potravou pro srnčí zvěř. Též byly vyšlechtěny téměř beztrnné rostliny (např. cv. Inermis), vyznačující se méně pichlavými a měkčími větvičkami — krmivo pro ovce, koně atd. K ozdobným účelům byly vypěstovány některé kultivary, jako např.: cv. Plenus — s plnými květy; cv. Strictus — keře úzkého sloupovitého tvaru, méně kvetoucí. Jedovatá jsou pouze semena obsahující alkaloid ulexin.

11. *Lupinus L.* — lupina (vlčí bob)*)

Lupinus LINNAEUS Sp. Pl. 721, 1753.

Lit.: RŮŽIČKA (1922): Lupina a les. Milevsko. — HANELT P. (1960): Die Lupinen. Wittenberg. — MAJSURIAN N.A. et ATABEKOVA A.I. (1974): Ljupin. Moskva. — GLADSTONES J.S. (1974): Lupins of the Mediterranean region and Africa. Techn. Bull., Dep. Agric. West Australia, 26: 1–48. — ZIMOVÁ D. (1979): Pěstování lupiny bílé (*Lupinus albus L.*). Stud. Inform. ÚVTIZ, Rostl. Výroba, 1979/6: 1–60. — PLITMANN U. et PAZY B. (1984): Cytogeographical distribution of the Old World „*Lupinus*“. Webbia 38: 531–539. — STEPANOVA S.I. [red.] (1984): Ispol'zovanie genofonda ljupin VIR v osuščestvlenii selekcionnyh program. Nauč.-Tech. Bjuł. Vsesojuz. Nauč.-Issled. Inst. Rasteniev. Vavilova 139: 1–74. — CRISTOFOLINI G. (1989): A serological contribution to the systematics of the genus *Lupinus* (Fabaceae). Pl. Syst. Evol. 166: 265–278.

Jednoleté nebo vytrvalé byliny, jednoduchými chlupy chlupaté. Lodyha přímá, chudě až bohatě větvená, oblá, hladká. Listy dlanitě složené, dl. řapíkaté, s lístky podlouhlými až obkopinatými, celokrajnými, s palisty zčásti přirostlými k řapíku. Květy v koncových hroznech, v úžlabí opadavých listenů. Kalich dvoupyský, hluboce rozdělený; pavéza velká, ± okrouhlá, zvednutá, křídla na vrcholu srostlá, člunek prohnutý, zobánkatý; tyčinek 10, všechny srostlé. Plody lusky, ± podlouhlé, poněkud zploštělé, mezi semeny zaškrcované, na vrcholu zúžené v zobánek, hustě chlupaté. Semena ± zploštěle kulovitá, hilum eliptické, ponořené, se zřetelným valem. — Asi 200 druhů převážně v Severní a Jižní Americe, též v j. Evropě, s. a v. Africe a na Blízkém východě. — Entomogam.

V ýznam: Jako ostatní bobovité mají lupiny schopnost obohacovat půdu dusíkatými sloučeninami. Proto byly často pěstovány pro zlepšování půd, též formou hnojení nazeleno. Jejich význam je především v tom, že mohou dobře růst na chudých kyselých půdách (na rozdíl od mnoha jiných bobovitých poutajících dusík). Zelené hmoty, popř. semen, se též používalo jako krmiva pro dobytek; ten však pro obsah jedovatých chinolizidinových alkaloidů (např. lupinin, lupanin, spartein aj.) snáší lupiny jen v omezené míře. Proto byly v novější době vyšlechtěny kultivary s minimálním obsahem alkaloidů (tzv. sladké lupiny). Kromě toho semena obsahují toxické neproteinové aminokyseliny, např. lathyrin.

- 1a Rostliny vytrvalé; lusky nejvýš 4 cm dl. 2
 b Rostliny jednoleté; lusky většinou delší než 4 cm 3
 2a Listy 12–15četné, lístky delší než 5 cm, nejširší v polovině až v hor. třetině, ± špičaté; kýl člunku lysý, lusky 5–12semenné; lodyhy až přes 100 cm vys. 4. *L. polyphyllus*
 b Listy 7–11četné, lístky kratší než 5 cm, nejširší v hor. pětina, ± zaoblené; kýl člunku brvitý, lusky nejvýš 5semenné; lodyhy nejvýš 60 cm vys. *L. perennis* (viz poznámka 1)
 3a Květy žluté, v přerušovaných přeslenitých hroznech; palisty asi z 1/2 k řapíku přirostlé 1. *L. luteus*
 b Květy modré nebo bílé, v nepřerušovaných hroznech; palisty méně než z 1/3 k řapíku přirostlé 4
 4a Lístky nanejvýš 6 mm šir.; hor. pysk kalicha hluboce 2dílný, koruna většinou kratší než 15 mm 2. *L. angustifolius*
 b Lístky širší než 10 mm; hor. pysk kalicha celistvý, koruna většinou delší než 15 mm 3. *L. albus*

*) Zpracovali P. Tomšovic a R. Bělohlávková